

Vasas Géza

EGY POLITIKAI IRÁNYZAT FORMAVÁLTOZÁSAI ASBÓTH JÁNOS KONZERVATIVIZMUSA

A *konzervatív* öntudatosan vállalt minősítő jelzőként, még kevésbé szervezett csoportot jelölő tulajdonnévként, azaz pártelnevezésként nem tudott igazán gyökeret verni a magyar politika történetében, jóllehet a legelső pártot éppen a konzervatívok hozták létre 1846-ban. Ez az alakulat azonban két évvel később, a forradalom által ért sokkhatástól jobblétre szenderült. Nem járt nagyobb szerencsével 1875-ben született, hasonnevű utóda sem, melynek ismert személyiségei – közöttük Apponyi Albert vagy éppen Kállay Béni – képviselőházi beszédekben és egyéb megnyilatkozásaikban már kezdettől szívesebben hívták magukat és pártjukat *Jobboldali ellenzék*nek. Végül több frakcióöredékekkel összeolvadva az *Egyesült Ellenzék*ben – melyet a csípős nyelvűek egyszerűen csak „habarékpárt”-ként emlegettek – elvesztették arcukat. Konzervatív jellegű pártok természetesen még alakultak a dualizmus korában és a két világháború között is, azonban nevükben és programjukban ezt többé nemigen deklarálták. A szemérmesség fő oka valószínűleg a rossz hangzás, mivel a *konzervatív* eredetileg egyet jelentett az *aulikussal*, a *pecoviccsal* és a *maradival*, azaz a modern politikai kultúrát és frazeológiát megteremtő reformkori Magyarországon az alkotmányértő bécsi centralizmus támogatóival, valamint a szükséges változtatások ugyanonnan gyámolított ellenfeivel. Az óvatos reformokat, a fontolva haladást zászlajára tűző 1846-os Konzervatív Párt képtelen volt a fogalmak, közvélekedések föntebbi előjelét megfordítani, ráadásul reprezentánsai az újjászülető politikai nemzet szent háborújában, a szabadságharcban nem vállaltak részt, vagy éppen muszkavezetőkként kompromittálták magukat.

Joggal vetődik föl a kérdés, hogy ezen a történelmi talajon és érzelmi klímán formálódhatott-e gondolatilag egységes konzervativizmus, különösen akkor, ha tudjuk, éppen ez az irányzat bánik talán leginkább takarékosan az elmélettel. Asbóth János eszmei fejlődésének vázlatos áttekintésével szeretnék egy kicsiny részt vállalni a feleletből. Közismert, hogy ifjúkorában családja szabadságharcos hagyományainak megfelelően a nemzeti szabadelvűség lelkes híve, s bár 1864 és 1866 között még az aktív ellenállás szele is többször meglegyintette, elfogadja a kiegyezés kovácsolta dualista berendezkedést, amely mellett azután élete végéig kitart. A kétközpontú államszerkezet megszilárdulásának éveiben a Deák-párthoz szegődött, és országos napilapjuknak, a Kemény Zsigmond szerkesztette Pesti Naplónak munkatársaként politikai vezércikkeket, röpiratokat írt a kiegyezés védelmében, sőt közhivatalt vállalt a Honvédelmi Minisztériumban. S ekkor egyszercsak, a nagyközönség számára váratlanul, 1874 végén megjelent tollából a *Magyar konservatív politika*, a dualizmus kori magyar konzervativizmus alapító irata. De valóban váratlan fordulatról van-e szó?

A kérdés fonálán egy látszólagos kerülőt kell tennem a magyar reformkor liberalizmusa és az ebbe a politikai doktrínába jóformán beleszületett Asbóth eszmei szárnypróbálgatásai felé. A rendi kiváltságok felszámolása, a jobbágyfelszabadítás véghez vitele, a jogegyenlőség bevezetése, a szabad – polgári értelemben vett – tulajdon megteremtése s a mindezekon, valamint a népfelsgen nyugvó új típusú alkotmányos

rendszer lábra állítása Nyugat-Európa országaiban túlnyomórészt a polgárság vezette politikai küzdelmek, nemegyszer forradalmak révén valósult meg. Jókora közhely, hogy Magyarországon számottevő polgárság híján a nemesség állt a változásért folytatott harc élére, s eltörölvén saját előjogait remélte megszilárdítani helyzetét az elodázhatatlan átalakulás közepette. Amennyire járható útnak tűnt ez a jómódú birtokos nemesség számára, annyira megoldatlanul hagyta a kisbirtokos és birtok nélküli többség gondjait. E jelentős tömegnek az országos politikába és a vármegyei közéletbe bekapcsolódni képes, művelt rétege arra számított, hogy a birodalmon belüli magyar önrendelkezési törekvésektől táplált polgári alkotmányosság intézményrendszerének kiépítése korábbi presztízisének megfelelő pozíciót kínál számára a helyi és a központi közigazgatásban s a törvényhozásban egyaránt. Következésképpen, a nemesség jóvoltából a magyar liberalizmus társadalmi tartalmában a változtatás, a reform mellett legalább akkora hangsúllyal megtalálhatóak az őrzés, a megóvás, vagyis a konzerválás mozzanatai is.

Hasonló árnyalatokat adott a szabadelvűség élénk színeinek a nemesi létforma és gondolkodásmód. A magát még szabadelvűnek valló Asbóth az ősök tiszteletén, az összefonódott nemzeti és családi múlt dicső tettein keresztül mintegy jelenként élte meg a történelmet. Ez a „téryszerű” időélmény, melyben egy ideális, kiválasztott múlt egyidejű a jelennel, a természetes konzervativizmus, tradicionalizmus sajátja. A történeti látásmód számára a jelen másfelől a „múlt utolsó állomása”. Asbóthnál e szemlélet ereje fokozatosan növekedett; 1872-ben egy ötödfélszáz oldalnyi tanulmánnyal jelentkezett (*A szabadság*). A Mill-inspirációt sejtető hosszú értekezés azonban nem a szabadság általabani jellegét kutatta, hanem annak nyomába eredt, hogy ez az emberi természetből fakadó mozgatóerő a történelemben milyen formákat öltött. Ezzel még nem tért le a liberalizmus főútvonaláról, mert a szabadság érvényre jutását s vele a haladást feltartóztathatatlannak vélte; nem melleleg a szabadság fáját az individualizmusból gyökerezettette. A liberális látásmód egyenesvonalúságát keresztelte, ahogyan a szabadságra leselkedő két veszélytől óvott: azoktól, akik kibontakozását elnyomni s akik „organicus fejlődéseknél mindenkor kárhóztos módon, mesterségesen siettetni akarják”.¹ Jóllehet ekkor az utóbbit még kisebbik rossznak tartotta, de az egészen Edmund Burke-ig visszavezethető organikus fejlődés elvének a föltünése konzervatív perspektívát nyitott nézőpontjának. A változás elkerülendő szélsőségeiből *a contrario* következik a mérték, az egyensúly követelménye. Az Asbóthnál föltehetően Kemény Zsigmond-i eredetű „súlyegyen” a konzervatívok fogalmi földrajzának kontinentális talapzata. További finom hangsúlyeltolódásról árulkodik, hogy milyen megoldást javasolt a szabadsággal való politikai bánásmód problematikájára. Az alkalmazás zsinórmértékét egy elegáns aforizmába bűjtatta: „A jó elmélet mindig radikális; a jó gyakorlat mindig konservatív.”² Az elmélet és gyakorlat, mint a politikai tevékenység két különböző, de egymást kiegészítő térfele tűnik elő, míg a radikális–konzervatív dichotómia két gyökeresen szembenálló politikai módszertannak feleltethető meg. Félreértés volna ellenben — még ha a két fogalom közeli rokonsága csábít is erre — a radikális azonosítása a liberálissal, hiszen liberális reformokat akár konzervatív tapintattal, akár „a szerves fejlődés természeti lassúságának ellenére”,³ radikális módszerekkel is életbe lehet léptetni. Annyi mindenesetre leszűrhető, hogy 1872-ben Asbóth liberális önmeghatározásának a felszíne alatt

¹ ASBÓTH János: *A szabadság*, Pest, 1872, 2.

² *Uo.*, 440–441.

³ ASBÓTH János: *Politikai áramlataink. Új Magyarország*, Budapest, 1880, 4.

konzervatív képzetek rajzolódnak ki, s előbukkan egy új megközelítés, a módszertani konzervativizmus, amely a főntebb kiemelt tradicionalizmusnál – ez utóbbi inkább beállítódásnak tekinthető – egy fokkal tudatosabban viszonyul a társadalmi-politikai valóságához.

Ami ez idáig csak szórványosan jelentkezett, immáron koncentráltan lüktet az 1873-as *Három nemzedék* lapjain; a történeti szemlélet, az organikus fejlődés elve, az egyensúlygondolat és a konzervatív módszertan együtt alkotják az esszé koncepcióját. A három nemzedék, helyesebben három korszak az akkoriban is érzékeny közelmúltba vezetett, melynek „typicus alakjait” Asbóth párokba állította. Így képviselte Széchenyi és Vörösmarty a „tettekre ébredés”, Kossuth és Petőfi a lázas „küzdés”, míg Deák és Arany az „alkotás” korát. Nem nehéz ebből fölismerni a reformokat, valamint a forradalom és szabadságharc meg az 1867 utáni dualista Magyarország időszakát. A kiindulópont a tettekre ébredést megelőző, a „nehéz, kóros álom” és az „agónia” kifejezésekkel jellemzett történelmi állapot, ami egyet jelentett az idejétmúlt rendiség, továbbá a „gravaminális politika minden nyomorával és tehetetlenségével”.⁴ Ez indokolta Széchenyi föllépését, akinek reformprogramja, az általa kínált modernizációs elgondolás természetesen a megbillent egyensúly helyreállítására irányult. Asbóth igyekezett kidomborítani, hogy Széchenyi egy pillanatra sem feledkezett meg a „magyar érdek” és a „haladás érdeké”-nek – mintha csak a reformkor *haza és haladás* jelszavait hallanánk – összhangjáról. Nem mondható el ugyanez a *lázas küzdés* hőseiről. Kossuth – állítja éppen Széchenyi nyomán a szerző – „idegen, különösen francia földről vett igaz és hamis eszmék következtében nem egyszer sokkal tovább ment, mintsem tisztán magyar politika megengedhette volna”.⁵ Az elmarasztalásból egyszerre hallatszik ki az idegen minták adaptálásával szemben támasztott kétely – nem véletlen, hogy több helyen ezeket a behozott eszméket utópiáknak minősíti – és a létező feltételek, józan lehetőségek politikai elsőbbségének vétele, másképpen szólva az organizmus elve és a konzervatív gyakorlat arany szabálya. Az esszé szubjektív történelemmagyarázatában Kossuth ott követi el a visszavonhatatlan tragikai vétséget, s ezzel végképp szétszakítja a haza és haladás érdekének – az előbbi előfordul úgy is, mint „konzervatív érdek” – egységét, mikor keresztülviszi a detronizációt, ami az Ausztriát és Magyarországot összekapcsoló, amúgy is rendezetlen közjogi viszony sarokköve, s ez vezet a „természetes súlygyen” megbomlásához és „válság”-hoz, „romlás”-hoz, újabb „agóniá”-hoz. Az ezt követően ismét megtalált egyensúly a Deák Ferenc-i alkotóerőt dicséri, amely a fönnálló viszonyokból indul ki, soha nem hagyja el „a való biztos talaját”. Természetesen nincs arról szó, hogy ez a szuggesztív s éppen ezért érzelmek színezte korszakos látélet kielégítené a történetkritikai értékelés követelményeit, de mindenképpen közelebb visz a magyar konzervativizmus fogalomkészlete szemléleti rezdüléseinek a megértéséhez.

Itt kanyarodom vissza a dualizmus kori konzervatív gondolkodás kis túlzással mér-földkövének számító *Magyar conservatív politikához* és a bekezdésekkel korábban föltett kérdéshez: valóban váratlan volt-e Asbóth konzervatív fordulata, s beszélhetünk-e egyáltalán fordulatról? A kitérő, azt hiszem, elég meggyőzően magában foglalja a nemleges választ az első föltevésre mindenképpen, s helyette inkább az a kérdés kívánkozik ide, hogy egyszerű módosulást avagy minőségi változást hozott-e a röpirat a konzervatív előzményekhez képest.

⁴ ASBÓTH János: *Három nemzedék*, Budapest, 1873, 5–6.

⁵ *Uo.*, 17–18.

A plasztikusabb megértés végett talán nem lesz fölösleges a magyarázatban fölhasználni a *konzervatív reflexió* eredetileg Mannheim Károlynál megalapozott fogalmát.⁶ Eszerint a tradicionalizmus mint lelki-szellemi beállítódás akkor ébred öntudatra, emelkedik ösztönös magatartásból a reflexió szintjére, mikor a természetes konzervativizmust tápláló társadalmi-politikai berendezkedés elemei eredeti céljukkal szemben a visszajükra fordulnak; egy asbóthi fogalommal kiegészítve: amikor az adott berendezkedés, feltételrendszer egyensúlya megbillen. A konzervatív reflexió elsődlegesen mindig a jelenre irányul. Ezt azért szükséges aláhúzni, mert az iménti séma szinte teljesen ráillik a *Három nemzedék* szubjektív történelmi diagnózisára, csak-hogy ott a jelen a helyreállított egyensúly, míg ugyanez a *Magyar konzervatív politikában* az egyensúlyvesztés állapota. Innen lehet hát a fordulat érzékcsalódása. Mi történhetett egy esztendő leforgása alatt?

Természetesen ezúttal sem egyetlen, hirtelenül jött vihar rázta meg csupán az 1867-ben megszilárdított társadalmi és gazdasági rendet. A nemesi eredetű közép osztály modernizáció okozta súlyos gondjain a szabadelvű kormányok sem tudtak segíteni, az egyébként is növekvő gazdasági nehézségeket pedig betetőzte az 1873-as tőzsdekrach, amely évekre általános pangást okozott. Mindez tétova és bizonytalan kormányzással, valamint mind jobban széttöredező pártszerkezettel párosult. Nemcsak a gazdasági, de a társadalmi krízis is általános volt, érintette egész Európát. A kapitalizálódás újabb szakasza tovább sorvasztotta a hagyományos életkeretek és szokások társadalmi biztonságérzetet nyújtó kötőerejét, tartóssá téve az alkalmazkodási válságot. A politikai sajtóban egyre gyakrabban lehetett olvasni liberalizmust bíráló és konstruktív, pozitív alapokon nyugvó konzervatív politikáért kiáltó vezércikket. Nem volt hát váratlan ebből a szempontból sem a *Magyar konzervatív politika*.

A benne foglalt konzervatív reflexió háromfelé ágazott. Kiterjedt egyfelől az egyensúlyvesztéstől deformálódott viszonyokon keresztül a liberalizmus elveinek bírálatára, szembesítve ezeket mindannyiszor a konzervatív tapasztalattal, majd a fennálló helyzet történelmi magyarázata következtet, amit végül a javítás politikai programja kerekített le.

A szabadelvűség és a konzervativizmus a *Három nemzedék*ből már ismert attribútumai némileg módosultak, a liberalizmus jóformán az elmélet absztrakt szintjére szorult vissza, Asbóth az egyértelműen pejoratív csengésű ideológiával azonosította, miként szószólóit gúnyosan tévtanokat terjesztő meg idegen eszméket importáló „ideológok”-nak címezte. Velük szemben a konzervatívok legfőljebb akkor ragaszkodnak az akár igaz elvekhez is, ha az a magyar érdeket, a haza javát, másképpen szólva a közjót szolgálja. A rokon értelmű változataiban következetesen visszatérő utóbbi kifejezés mintha a szabadelvűség individualizmusára válaszul a közösség, jelesül a nemzet értéktartalmát vinné be a formálódó konzervatív hitvallásba. Általa nyílt egy széles átjáró a nemzetet eszmei középpontjaként és hordozójaként számon tartó nacionalizmus és a tőle sokáig értetlenkedve elzárkózó konzervativizmus között. Asbóth egy évvel későbbi írásában meg is jegyzi, a nemzet politikai szabadsága általában a nacionalizmus „inkább konservatív momentum”, az egyénközpontú liberalizmus viszont, ha mereven következetes, el kell jusson a „nemzetek és konkrét államok fölé emelkedő cosmopolitizmushoz”.⁷

⁶ MANNHEIM Károly: *A konzervativizmus*, ford. Kiss Endre, Cserépfalvi, Budapest, 1994, 83. A fogalomról bővebben lásd John KEKES: *A konzervativizmus ésszerűsége*, ford. Balázs Zoltán, Európa, Budapest, 2001, 19–52.

⁷ ASBÓTH: *Politikai áramlataink*, 16.

Ez a liberalizmustól éppen csak emancipálódott konzervativizmus magán viselte az önállósulás jellegzetes kétarcúságát. A feltétlen különbözni vágyás a szabadelvűséggel szembeni kritikát fente borotvaélesre; Asbóth így ezen ideológia bűnéül róttá föl, hogy a *laissez faire* elvének szabadjára engedésével növelte a szegénységet, és — itt egy közkedvelt konzervatív társadalomkritikai észrevétel következik — a születési arisztokrácia hajdani patriarchális uralmának helyébe a kapitalista pénzoligarchia minden addiginál erkölcsstelenebb, személytelen „zsarnokságát” hozta. Másrészt hajlandónak mutatkozott, hogy örökbe fogadjon bizonyos liberális tanokat, még *horribile dictu* a haladásmét is, csak éppen „a múltból és az élő viszonyokból való” szerves fejlesztéssel igyekezett megszélesíteni, teljességgel adaptálni. Nem látott volna semmi kivétlenülót abban — sőt hasonló európai példákra hivatkozott —, ha némely, a liberálisok által kezdeményezett közérdekű reformot a konzervatívok vinnének keresztül. Ahogy a *Magyar conservatív politika* előtti Asbóth-írásokban a konzervativizmus mint módszer alá volt rendelve a szabadelvű elméletnek, mostanra úgyszólván megfordult ez a viszony, mivel a körvonalazódó konzervatív felfogás hasonított magához szabadelvű igazságokat. Nagyon jó példa erre a szabadság konzervatív értelmezése. Találkoztunk e fogalomnak a nemzeteszméhez történő rendelésével, ám az egyéni szabadság dilemmájának a megoldását Asbóth Desseffy Aurél és talán Metternich, továbbá az eredeti forrás, Burke nyomán a rend kiegyensúlyozó szerepében remélte megtalálni. Az individuális szabadságot ily módon az egész, a köz érdekével egyeztetve össze. Mi több, Asbóth egészen odáig ment, hogy adott esetben elképzelhetőnek tartotta az egyéni szabadságjogok ideiglenes felfüggesztését, ha az állam vagy a nemzet életbevágó érdekei úgy kívánják. Az erős nemzeti állam követelménye fölkelte az etatizmus gyanúját. S valóban, Asbóth elismerte az állami centralizáció szükségét, hiszen ez az állam immáron nem idegen főhatalom többé, hanem a nemzeti akaratervényesítés eszköze, amelyre az a feladat vár, hogy pótolja azokat a hiányzó társadalmi intézményeket, erőforrásokat és készségeket, amelyek nélkül a magyar társadalom jelentős része és ekként maga az egész képtelen lenne megfelelni a kapitalista modernizáció kihívásainak. Véleményét számos liberális kortársa is osztotta, például Pulszky Ferenc, de elég akár arra emlékeztetni, hogy a dualizmus kori magyar kormányok milyen merész ipartámogató gazdaságpolitikát folytattak. Az etatizmus nem érinti tehát a liberális–konzervatív szembenállást. Ugyan a fogalom tisztaságát mára ugyancsak megzavarta a 20. századi totalitarizmusban való feloldódása, a dualizmus korának Magyarországon egységesen állami beavatkozást értettek alatta, s föl sem merült azon gondolat, hogy az állam minden dolgok mértéke, és ennél fogva a jogrend fölött áll.

A sokféle, különböző eredetű tartalom együttes jelenléte, de a deklarált ideológiellenesség sem engedte, hogy a formálódó konzervativizmus olyan rendszeres elmélet legyen, mint idősebb testvére, a szabadelvűség. Belső szerkezete azonban kész volt, rálelt kedves eszméire, még ha egyiken–másikon meg is csillant a liberalizmus visszfénye, ami nem csoda, hiszen hozzá mérve és viszonyítva, a vele való vitában alkotta meg fogalmait, s vált pusztá módszertanból értékeket őrző és célokat kitűző eszmevilággá. Ezért indokolt lehet érték-konzervativizmusról beszélni, s aszerint, hogy milyen érték került előtérbe, megkülönböztethetünk nemzeti, liberális vagy etatista konzervativizmust.

A *Magyar conservatív politika* írójának mindezekon fölül meg kellett mutatnia azt a hagyományt, amely nélkül a konzervativizmus önmagát kérdőjelezné meg. Az általa eszményített Széchenyit csak „közös ős”-nek tehettem meg, mivel el kellett ismernie, hogy a legnagyobb magyar társadalompolitikai eszméiből nőtt ki a szabadelvű és kon-

zervatív irányzat egyaránt. Az életmű méltó folytatóját Asbóth a fontolva haladó Dessewffy Aurélban fedezte föl, akinek az 1830-as évek végén óvatos reformjavaslatokkal átmenetileg sikerült az addig defenzív konzervativizmust kezdeményező helyzetbe hoznia. A politikai hagyományteremtés számára nélkülözhetetlen példakép, egyéniség megtalálásával cáfolta egyúttal a közkeletű nézetet, hogy a konzervativizmus a legjobb esetben sem több a passzivitásnál, a rossz hangzású maradiságnál. S bár e fontolva haladó arisztokrata csoport 1848–1849-es szereplését semmiféle szerencsenmosdatás sem hozhatta helyre, az önkényuralom évtizedében az általuk képviselt mérsékelt alkotmányvédelem, majd a dualista államszerkezet kialakításában való aktív részvétel bizonyította hazafias meggyőződésüket, nemzeti elkötelezettségüket. A konzervatív eszmevilágot koncipáló Asbóthnak nem volt elég föltárnia a gyakorlat során keletkezett politikai hagyományt, de újra kellett alkotnia, hogy az a jelenben is vállalható legyen. Ez a voltaképpen kanonizációs kísérlet nem volt sikertelen.

A konzervatív elmélet készen állt, s már csak az alkalmazáson volt a sor. De a Konzervatív Párt, majd pedig a különböző szabadelvű csoportok beolvadásával belőle megalakult Egyesült Ellenzék nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A Konzervatív Pártot a szűk választói bázis – még az egyébként meglehetősen zárt arisztokrácia is – csak féloldalasan támogatta, az Egyesült Ellenzéket pedig az ideológiai tarkaság ítélte halálra. A fő ok persze abban keresendő, hogy döntően a közjogi kérdéshez, vagyis a dualista konstrukcióhoz való viszony rendezte el évtizedekre a magyarországi pártszerkezetet, ami kizárta a liberális–konzervatív pólus, s ezzel egy politikai váltó-gazdálkodás meggyökeresedését. Ennek a realitásnak pedig kényszerítő ereje oly nagy – ismerte föl Asbóth –, hogy az „egyesült tespedés” menedékvé vált, cselekvésképtelen Egyesült Ellenzék, amely különben sem igazi konzervatív párt, egyetlen esetben támadhat új életre, ha talpig beöltözik a közjogi viták harci díszébe. Ebben az esetben azonban veszélybe kerülhetett volna az a geopolitikai kettős súlygyen, ami általános jelentésénél is fogva az asbóthi konzervativizmus eredeti rétegét képezte. A kettős súlygyen belső magja Magyarországnak és Ausztriának a kiegyezési törvényben gazdasági, demográfiai és politikai súly szerint majdhogynem patikamérlegben kimért viszonya, a kérge pedig azon egyensúlyozó szerep volt, melyet a kettős monarchia az orosz birodalomóriás és a rohamléptekben fejlődő Németország között betöltött. A konzervatív öneszmélés politikai írója számára a két cselekvési lehetőség között egy harmadik is kínálkozott.

Az már Tisza Kálmán másfél évtizedes miniszterelnökségének elején kiderült számára, hogy a kormányzó Szabadelvű Pártot – ahogy némi malíciával fogalmazta – „voltaképpen zavarja a szabadelvűség”,⁸ s ahogy teltek–múltak az évek, mind nyilvánvalóbbá lett, a végrehajtó hatalom a parlamenti többséggel békés egyetértésben kerüli a komolyabb reformokat, elsődleges törekvése a politikai intézményrendszer, a jogrend megszilárdítása, konzerválása. Nem véletlenül vált a korszak jelszavává a *quieta non movere*, ami sokkal inkább vonatkozott a nagypolitikára, mint a hétköznapiak során, a rendszer egyes részeit javítgató szorgos kormányzati tevékenységre. A Szabadelvű Párt ilyenformán ellátta azt a konzerváló szerepet, amelyet korábban a Konzervatív Pártnak vagy utódának, a tehetetlensége folytán politikai holttérbe került Egyesült Ellenzéknek kellett volna vállalnia. Mindehhez a Szabadelvű Párton belül akadtak kisebb csoportok, melyeknek tagjai bevallottan konzervatív meggyőződésűek voltak. A kölcsönös közeledés végül oda vezetett, hogy Asbóth 1887-ben

⁸ *Uo.*, 14.

képviselőházi mandátumot szerzett a Szabadelvű Párt színeiben. A magyarországi politikai viszonyok iróniája – vagy jobban mondva rendellenessége – volt, hogy a politikai gyakorlat terére lépő konzervatív elméletalkotó nézeteinek föladása nélkül éppen a szabadelvűek soraiban találta meg helyét. Választását az eddigieken fölül valami még érthetőbbé teszi. Már az 1880-as évek elején ráeszmélt arra, hogy a második ipari forradalom nyomában végbement nyers és a társadalom gyökeréig, egészen kisközösségeig ható átalakulás, a gazdasági prosperitás és a tömeges nagyvárosi szegénység közötti nyilvánvaló ellentmondás módosítani fogják az uralkodó eszmék értékarányait, utat nyitva a szocializmus terjedésének. A politikai erőter átrendeződésével pedig elkerülhetetlenül csökkennie kell a liberális–konzervatív szembenállás jelentőségének, s mellette mindkét irányzatnak át kell gondolnia eszmei–politikai önzonosságát.

A reakcióban Magyarországon is a konzervatív gondolat bizonyult fűrgébbnek. Megkönnyítette, hogy őket nem kötötte az elveknek olyan koherens és szigorú rendszere, mint a szabadelvűeket. A fennálló viszonyokból való kiindulás nagyobb rugalmasságot kölcsönzött, mindamellet érzékenyebbé és empatikusabbá tett a változások észlelésében. Asbóth ezenkívül még rendelkezett egy sajátos előnnyel: szépiró volt és művészetkritikus. Nem lehet véletlen, hogy a kizökkent világ, a modern társadalom problémái és a lehetséges megoldás ezekben a munkáiban kaptak először hangot.

A szegénység növekedése, a szociális elégedetlenség az asbóthi konzervativizmus számára újabb egyensúlyzavarként jelentkezett, melynek elhárítására mint parlamenti képviselő az osztrák konzervatív kormány munkásvédő intézkedéseinek a példáját ajánlotta a honi végrehajtó hatalom és az egész politikai osztály figyelmébe. A kérdés megoldása egyetemesebb, gondolati–szellemi síkon is foglalkoztatta. Világképében az 1870-es évek végétől egyre nagyobb jelentőségre jutott a vallásos hit, a szegénység és nyomorúság keltette társadalmi konfliktusok rendezését a felebaráti szereteten alapuló kölcsönös belátástól s a belőle levezethető gazdasági és politikai önkorlátozástól várta amellet, hogy tisztában volt a nagy egyházak szociális, karitatív tevékenységének közösségi hasznával. A testvériség eszméjére hivatkozott a szabadság (liberalizmus) és az egyenlőség (szocializmus) túlzásai ellen, mint amely egyedül képes a két egymásnak feszülő tant összebékíteni. Érthetően rokonszenvenvel fogadta XIII. Leó nagy hatású körlevelét, a *Rerum novarumot*. Mégsem vált keresztényszociális gondolkodóvá, ahogyan ezt világnézeti tájékozódása sejtetni engedi. Megmaradt konzervatívnak. Elvetette például az arisztokrata nagybirtok, különösképpen a hitbizomány korlátozását s magát a földosztást is. Az elutasítás nem egyszerűen a szociális empátia hiányából fakadt. Részint gazdasági szempontból nem tartotta alkalmasnak a főntebbi eszközöket az agrárszegénység fölszámolására, másfelől az arisztokráciát és a nagybirtokot olyan utolsó bástyának tartotta, mely ha megdő, nem áll többé semmi a társadalmi organizmust szétroncsoló, a társadalom tagjait atomizáló személytelen osztályuralom, a pénztőke előtt. Ez a hamisítatlanul konzervatív érvelés a patriarchális és lokális viszonyok, a meglévő védelmezését előbbre valónak ítélte a társadalmi igazságosságnál, az élet, az organizmus ismét győzelmet aratott az elvek, a doktrínák fölött. Ezért nem beszélhetünk Asbóthnál keresztényszociális felfogásról, noha a két elem külön–külön megtalálható nála. Helytállóbb, ha az 1880–1890-es években elfoglalt gondolkodói pozícióját szociális avagy keresztény konzervativizmusnak minősítjük.

Tanulságos megvizsgálni amúgy is rövidre sikeredett politikusi pályájának zárófejezetét. A huzamos időn át konzervatív magatartásjegyeket mutató Szabadelvű Párt

– amint szakított a non movere politikával, s ez az egyházpolitikai reformok 1892-es beterjesztésével megtörtént – a konzervatívokat választás elé állította: össze tudják-e hangolni a készülő változásokat a konzervatív követelményekkel – például az organikus fejlődés elvével – és olyan értéktartalmakkal, mint akár a kereszténység vagy netalán a szociális eszme. Várható volt, hogy a hívő katolikus Asbóth a kötelező polgári házasság tervezett bevezetése ellen fordul, mint ahogy az elmérgesedő vita során többedmagával történő kilépése sem keltett meglepetést. Világnézeti meggyőződéséből pedig egyenesen következett, hogy rész vett a Katolikus Néppárt megalakításában, melynek támogatásával ismét mandátumot szerzett. A Bánffy-korszak alatt újra kiéleződő közjogi vitában az ellenzéki néppárt végül a helyzetének, s nem annyira a kérdésben addig elfoglalt álláspontjának engedelmeskedett, ami ismervén Asbóth meggyőződését a geopolitikai súlyegyenről, kenyértöréshez vezetett közte és a párt között. Politikai bolyongása a megint csak konzervatív benyomást keltő Szabadelvű Pártban fejeződött be, amelybe ugyan visszalépett, de a szinte minden oldalról feléje áradó ellenszenv és kiközösítő indulat hatására politikailag teljesen elszigetelődve 1900 utolján végleg lemondott képviselőségről.

Még hátra volt a politikai epilógus. Már nem a gyakorlat embereként, hanem ahol mindig biztosabban mozgott: az eszmék világában, gondolkodóként. Utolsó említésre méltó politikai megszólalása igazolja ezt. Legkedveltebb műfajában, a röpiratban nyilvánult meg, a tárgy a választójog volt. Az arisztokrácia szerepének, a hitbizománynak a pártfogója egyértelműen állást foglalt az általános választójog behozatala mellett, mert csak ebben az esetben lehet reménykedni a nem magyar nemzetiségek magyar államhoz fűződő tartós hűségében és az alsóbb néposztályok nemzeti társadalomba történő integrációjában. A fejtegetést kísérő képes beszéd jellegzetes asbóthi iróniája – a „különben elposhadó tóba az a pár csuka hoz életet a pontyok közé”⁹ – nem szorul értelmezésre. A magyarországi politikai élet legidősebb teendőjére figyelmeztetett, politikai hitvallásának ezen utolsó formája a demokratikus konzervativizmus.

Az asbóthi politikai életmű meghatározó színét képviselő konzervativizmus az árnyalatok gazdagságát hordozza, ami meggyőző cáfolata lehet a világtól elforduló konzervatív ideológia hamis képzetének. Asbóth nem hozott létre olyan, egy gondolati tömbből faragott alkotást, mint például a szabadelvű Eötvös József, de e rövid áttekintésből is kiderülhetett, hogy eszmevilága nem nélkülözi a belső, fogalmi egységet sem. Fő tulajdonsága azonban a kereső sokféleség, ami a gondolkodók s nem annyira az ideológusok sajátja, s bizonyára ez okozta politikusi kudarcát, hiszen konzervativizmusának számos elágazását összeegyeztetni csak független értelmiségi-ként lehetett, nem pedig politikusként. Műveiből a társadalmi életvilágra irányuló kíváncsiságot lehet elsősorban megtanulni, ami konzervatív erény is. S még valamit: a konkrétban, a meglévőben való megkapaszkodást anélkül, hogy lehúzna.

⁹ ASBÓTH János: *Munkapárt és választójog*, Budapest, 1910, 15–16.

*Cs. Szabó László londoni lakásának ajtajában
(1963. augusztus)*